
Besede v Pleteršnikovem slovarju, označene kot nemške izposojenke

Helena Jazbec

IZVLEČEK: Članek govori o besedah v Slovensko-nemškem slovarju Maksa Pleteršnika, ki jih je Pleteršnik označil kot nemške izposojenke. V članku skušam prikazati, kaj je bilo v kasnejših raziskavah v 20. stoletju ugotovljeno o etimologijah teh besed. Najpomembnejša ugotovitev pričujoče raziskave je, da se je Pleteršnik o izvoru popolnoma zmotil le pri 16-ih odstotkih besed, kjer je označil kot nemške izposojenke besede, ki so v resnici domače ali izposojene iz drugih jezikov.

ABSTRACT: This article deals with the items in Maks Pleteršnik's Slovenian-German dictionary marked as German loanwords. The article presents the findings of later 20th-century research on the etymology of these words. The most important finding of this study is that with regard to origin Pleteršnik erred with only 16% of the words that are marked as German loanwords but are actually words of Slovenian origin or were borrowed from other languages.

1. Uvod

Slovensko-nemški slovar Maksa Pleteršnika (1894—1895, transliterirana in elektronska izdaja 2006) vsebuje 1053 gesel, kjer je z naslednjimi okrajšavami nakazano, da gre za izposojenke iz nemščine: (prim./po) nem., srvn., stvn., kor., kor.-nem., bav., švab., švic., germ., ahd., avstr., avstr.-nem., nhd., nizkonem., nvn., tirol., tirol.-nem., št.-nem., kočevsko-nem., šlesko-nem. Vseh gesel v tem slovarju je 102.522, tako da nemške izposojenke, ki jih je kot take označil Pleteršnik, predstavljajo 1 odstotek vsega besednega fonda slovarja. V svoji magistrski nalogi sem na primer ugotovila, da je v Trubarjevi Eni dolgi predgovori (iz leta 1557) 4 odstotke vseh besed izposojenk (Jazbec 2005, 150), enak odstotek je bil izračunan za Trubarjev Katekizem (Janko 1986, 433). Rezultata 1 odstotek in 4 odstotke sicer nista popolnoma primerljiva, saj se v slovarju vsaka različna iztočnica pojavi samo enkrat, v prostih besedilih pa se lahko določene besede pogosto pojavljajo, kar spremeni razmerje. Vendar je po mojem razlika med 1 in 4 dovolj velika, da lahko sklepamo, da so se germanizmi v knjižni slovenščini od časov Trubarja do Pleteršnikovega časa precej izčistili, prav

gotovo tudi po Pleteršnikovi zaslugi (Orel-Pogačnik 1995, 249, 254; Jakopin 1983, 276–7). Ostaja pa odprto vprašanje, s katerim se v tem članku ne bom ukvarjala: "Zanimivo bi bilo vedeti, kaj je Pleteršnik zavestno izločil; katere nemčizme je sprejel in katere zavrgel, zlasti pa bi radi zvedeli za motiv njegovih odločitev. Zakaj je npr. sprejel besedo *cimer* v malo znanem pomenu *Schmuck*, *Blumenstrauss*, ne pa *cimer* v pomenu *soba*... Ima npr. kar tri različice *špengelj*, *špingelj* in *špendelj* za nem. *Spilling*, *Spindelpflaume*..., nima pa tako navadnih besed, kot so *tišlar*, *žnidar*, *zašuštrati*, *šlampast* itd." (Jakopin 1994, 29).

Pleteršnik se je pri pisanju slovarja opiral na etimološke izsledke Frana Miklošiča, Karla Štreklja, Oroslava Cafa in Frana Levstika (Šivic-Dular 1997, 47). Sodeč po Pleteršnikovih oznakah za citirano literaturo v slovarskih geslih pa je Pleteršnik tudi sam prispeval k etimološkim razlagam v svojem slovarju, ko ni našel opore v obstoječi literaturi.

Pričujoči članek skuša odgovoriti na vprašanje, kaj je bilo v kasnejših raziskavah v 20. stoletju ugotovljeno o etimologijah nemških izposojenk, ki jih je kot take označil Pleteršnik: v kolikšni meri je imel Pleteršnik prav in v kolikšni se je motil. Pri tem sem upoštevala predvsem raziskave Hildegard Striedter-Tempsove, Franceta Bezlaja, Metke Furlan in Marka Snoja (dalje okrajšano: ST, ESSJ, SES, BZS¹). Moja raziskava je potekala v okviru projekta izdaje Pleteršnikovega Slovensko-nemškega slovarja v novi transliterirani različici v knjigi in na CD-ju, in sicer na podlagi Evine² datoteke, ki je bila narejena za to novo izdajo. V sledečem besedilu je pri primerih Pleteršnikovo geslo vedno na prvem mestu, za dvojnimi pomišljajem pa sledi moja razlaga. Vira SES in BZS sem pritegnila samo takrat, ko besede nisem našla v ESSJ.

Raziskava je pokazala, da je 16 odstotkov nemških izposojenk, ki jih je kot take označil Pleteršnik, pri Pleteršniku izvedenih iz iste nemške predloge³ kot v kasnejših raziskavah, 7 odstotkov obravnavanih nemških izposojenk je fonetično možno izvajati iz Pleteršnikove nemške predloge brez kakršnihkoli pripomb, pri 21 odstotkih obravnavanih nemških izposojenk ima Pleteršnik sicer v osnovi pravo nemško predlogo, vendar ni dovolj natančen, 3 odstotki nemških izposojenk, ki jih je kot take označil Pleteršnik, so izposojeni iz neke druge nemške besede, 16 odstotkov besed, ki jih je Pleteršnik označil kot nemške izposojenke, sploh ni izposojenih iz nemščine, pri 6 odstotkih obravnavanih besed bi bile potrebne nadaljnje raziskave, 24 odstotkov obravnavanih besed je res izposojenih iz nemščine, a Pleteršnik ni navedel nemške predloge, pri enem odstotku obravnavanih besed je Pleteršnik v isto geslo združil več besed različnega izvora in končno: za 6 odstotkov obravnavanih nemških izposojenk, ki jih je kot take označil Pleteršnik, so možne tudi druge razlage izvora.

¹ Kratice so razložene v seznamu literature.

² Eva je za jezikoslovce specializirani urejevalnik besedila Primoža Jakopina.

³ Beseda predloga v pričujočem članku pomeni nemško besedo, ki je služila kot podlaga za izposojeno v slovenščino.

2. Gradivo

2.1 Šestnajst odstotkov (= 165 gesel) obravnavanih nemških izposojenk je pri Pleteršniku izvedenih iz iste nemške predloge kot v ST ali kot v ESSJ ali kot v obeh.

Primeri:

hílati, -am, vb. *impf.* eilen, *Guts.*; — prim. kor.-nem. heil'n, stvn. îlan = eilen.

— Tudi po slovarskem geslu v ST (136) je glagol izposojen iz enakopomenskega stvn. *îlen*, *îllan*, *îlan* "hiteti" (pomen in zadnja različica iz Schützeichel 1995,173). Prvotno sln. je moralo biti (*h*)*îljati*, kar je tudi izpričano (ESSJ I, 193), saj se je stvn., srvn. bav. *l* za *i*-jem do 1300 substituiral s sln. *lj*, ta pa je narečno sln. otrdel v *l*. Ta narečni razvoj je značilen med drugim tudi za koroška narečja (Ramovš 1935, 4) in Pleteršnik ima besedo prav iz koroškega vira (*Guts.*). Po 1300, ko ni več palatalne substitucije (ST § 117–8), ne bi imeli več sln. *i*. Ta se je namreč v nemščini diftongiral (ST § 25–8). Sln. *h-* je mogoče rezultat vpliva sln. *hitéti*, izpričan pa je tudi v kor. nem. *heil'n* (ST 136). Ker je proteza *h-* v stvn. možna (Braune-Eggers 1987, § 152), je sln. *h-* lahko nemškega izvora. Po ESSJ (I, 193) je glagol izposojen iz srvn. *îlen* "hiteti".

kétina, *f.* die Kette; — iz stvn. chetina, *Mik. (Et.)*; pogl. veriga.

— Tudi po slovarskem geslu v ST (148) in po ESSJ (II, 30) je beseda izposojena iz istopomenskega stvn. *ketīna*, *chetīnna* "veriga", vendar bi pravila substitucijske fonetike, ki so obravnavana v uvodnem delu ST⁴, zahtevala sln. *nj*. Ker imajo sln. narečja, ki razlikujejo med *n* in *nj*, v tej besedi *n* (na primer koroško obirsko *qétna* (Karničar 1990, 164: geslo *ketina*)), je moralo biti izposojeno že pred 750, ko še nimamo palatalne substitucije (ST § 125–6). V tem primeru smo prevzeli različico z dolgim *i*, saj bi se kratki *i* v sln. zamenjal s polglasnikom (ST § 25, § 11–2).

mûšovž, *m.* der Saal, der Speisesaal, *Dict., Hip.-Cv.*; der Corridor (mužovš), *Jan.*; — prim. srvn. muoshûs, coenaculum, refectorium, triclinium, *Cv. III. 11.*; nem. (dial.) musshaus, Vorhaus, *Mik. (Et.)*.

— Tudi po slovarskem geslu v ST (182) in po ESSJ (II, 196: *môstovž*) je beseda izposojena iz srvn. *muos-hûs* "gostilna, jedilnica", vendar ST opozarja, da je moral biti ob prevzemu nem. dolgi *û* že diftongiran v *ou* (ST § 33). Oblika s takim diftongom sicer ni izpričana (Lexer 1872–8), jo je pa mogoče predpostaviti. V sln. se pomen razvija dalje: "dvorana, jedilnica; hodnik". Srvn. *muos-* pomeni "obedovanje, obrok hrane" (Lexer 1872–8, I, 2240), srvn. *-hûs* pa "hiša, stanovanje itd." (ibid. I, 1399–1400).

2.2 Sedem odstotkov (= 73 gesel) nemških izposojenk, ki jih je kot take označil Pleteršnik, se po pravilih substitucijske fonetike za izposojajo iz nemščine v slovenščino, ki jih obravnava Striedter-Tempsova v teoretičnem uvodu v ST, da izpeljati iz nemške predloge, ki jo predlaga Pleteršnik. Zato ima Pleteršnik ravno tako prav kot ST in ESSJ, ki izvajata iz mlajše ali starejše fonetične realizacije iste predloge

⁴ Za tiste, ki ST ne poznate: začne se s teoretičnim uvodom, ki obravnava pravila substitucijske fonetike za izposojajo iz nemščine v slovenščino (tj. pravila zamenjevanja nemških glasov s slovenskimi), sledi pa mu slovar nemških izposojenk v slovenščini.

(pri Striedter-Tempsovi gre za izvajanja v slovarskem delu v ST, ki sledi teoretičnemu uvodu).

Primeri:

cájhən, -hna, *m.* 1) kletvica: c. cajhnasti! vermaledeite Geschichte! *Polj.*; – 2) c. ljudi, denarjev, ungemain viel Leute, Geld, *Goriš.*; – iz nem. Zeichen; prim. čudo.

— Po pravilih substitucijske fonetike v ST je beseda lahko izposojena iz nvn., čeprav ST (97) v slovarskem geslu izvaja iz srvn. *zeichen* "znak, čudežno znamenje, čudo", prav tako ESSJ (I, 57). ST (97): "V bavarski avstrijščini še danes obstaja beseda *Zeichen* v pomenu 'čudo'." Pri prvem pomenu v Pleteršnikovem geslu gre v sln. za *čudo čudno!* pri drugem pa za *čudo ljudi*, torej nvn. *Zeichen* pomensko ustreza.

štépih, -íha, *m.* der Schöpf-, Zieh- oder Pumpbrunnen, *Guts., Mur., Cig., Mik., Št.*; – prim. štembih in bav. stübih, Packfass, *Mik. (Et.)*.

— Striedter-Tempsova v slovarskem geslu (ST 228) izvaja iz srvn., kar pa po pravilih substitucijske fonetike (ST uvodni del) ni pravilno. Zaradi sln. *p* je namreč morala biti beseda izposojena pred 1050 (ST § 56), torej iz stvn., kar pa po drugi strani ni izpričano (Grimm 20, 192–3: prve izpričbe so v srvn. — glej prvi pomen *Stübich*). 1050 je namreč meja med stvn. in srvn. Lahko da je bilo izposojeno po 1050 kot sln. **štebih* (ST § 56), do razvoja *b > p* pa je prišlo v sln., saj imamo izpričano tudi *štembih*, vendar Ramovš 1924: 177–191 nima podobnih primerov za tak razvoj. Če kljub temu predpostavimo razvoj *b > p* v sln., bi lahko bilo izposojeno iz srvn. *stübich, stubich* "Packfaß", kot predvidevata ST (228) v slovarskem geslu in ESSJ (IV, 110), ali iz Pleteršnikove predloge: nvn. bav. *stübih* "Packfaß", vendar še vedno ni pojasnjen sln. *e*. Lahko da je bilo prevzeto kot sln. **štubih*, potem pa se je prvotni sln. *u* v roditelju, kjer je naglašen drugi zlog, reducirjal v polglasnik (moderna vokalna redukcija), to pa se je posplošilo na imenovalnik. Sln. *m* v *štembih* je sekundaren (slovenski) pred labialom (ST 228). Ker nemška beseda označuje "vrsto brente" (prim. Grimm (13, 1403; 20, 192—3): *Packfass* in *Stübich* sta sinonima za "vrsto brente"), v sln. pa je to "vodnjak", je očitno prišlo do pomenskega razvoja: nem. "vrsta brente" > sln. *"posoda, ki drži tekočine" > sln. "vodnjak".

vâdla, *f.* der Ofenwisch, *M., Z.*; = omelo, metla pri krušni peči, *Tolm.-Erj. (Torb.), Idrija*; – prim. kor.-nem. wad'l = der Wedel.

— Po pravilih substitucijske fonetike v ST lahko izvajamo iz Pleteršnikove nvn. kor.-nem. predloge, čeprav ST (242) v slovarskem geslu in ESSJ (IV, 273) izvajata iz srvn. *wadel* "nekaj čopastega; čopič; priprava za kropljenje; pahljača; šop perja (kot okras)". Za sln. *vâdla* Pleteršnik navaja pomen "Ofenwisch", za kor.-nem. *wad'l* pa "Wedel". *Wedel* pomeni "šop, s katerim se pahlja ali počne kaj podobnega" (Grimm 27, 2815–26), torej je lahko tudi "omelo", kot je to tudi *Ofenwisch* "metla z dolgim ročajem za čiščenje peči".

2.3 Pri 21 odstotkih (= 214 gesel) nemških izposojenk, ki jih je kot take označil Pleteršnik, lahko rečemo, da se pri navedbi nemške predloge za izposojeno ni zmotil, vendar ni bil dovolj natančen. Poglejmo si razne tipe te nenatančnosti:

2.3.1 Po pravilih substitucijske fonetike v ST (teoretični del) je Pleteršnikova nemška predloga možna, a z rahlo korekcijo (običajno mora biti predloga bavarska namesto splošnonemška). ST (v slovarskem delu) in ESSJ pa izvajata iz mlajše ali starejše fonetične realizacije iste besede.

Primeri:

glīh, I. *adj. indecl.*, pogl. enak, raven; — II. *adv.* pogl. enako, ravno, prav: g. tako; — iz nem.; prim. stvn. *gilīh*, *Mik. (Et.)*.

— Po pravilih substitucijske fonetike v ST je beseda lahko izposojena iz stvn. *gilīh* "enak, podoben" (Grimm 7, 7936–8014), vendar bi moral biti prvi *i* v stvn. že reduciran v polglasnik, kar je tudi izpričano: stvn. *gelīh* (*ibid.*). O redukciji nenaglašanih stvn. vokalov prim. Braune-Eggers 1987, § 71. Morali bi pravzaprav imeti sln. **gljih* (ST § 117), nepalatalni *l* pa imamo iz narečij, kjer je palatalni *l* otrdel (prim. zgoraj *hīlati*). Po slovarskem geslu v ST (128–9) in po ESSJ (I, 147) je izposojeno iz srvn. *gelīch*, *gelīche*, *glīch* *adj.* "enak, raven", *adv.* "na enak način".

mérkovca, *f.* = opica; — prim. nem. *Meerkatze*, *Mik. (Et.)*.

— Po pravilih substitucijske fonetike v ST je beseda lahko izposojena iz nvn., vendar iz predloge z *o*-jem: ST (179) med gradivom v slovarskem geslu navaja tudi bav. avstr. nar. *merkhots* "opica". Sln. *v* je sekundaren, saj obstaja tudi sln. *mérkoca* "opica" (ST 179). Lahko da gre za ljudsko naslonitev na sestavljeno pripono *-ov-ica* (Metka Furlan, ustno). Po slovarskem geslu v ST (179) in po ESSJ (II, 178) je izposojeno iz srvn. *mer(e)katze* "vrsta opice", kot vidimo, pa moramo tudi ta dva vira korigirati, saj slovenska beseda zahteva bavarsko labializacijo: srvn. **mer(e)kotze* (ST § 3).

pànt, *pánta*, *m.* 1) das Thürband; — 2) die Gattung, die Art, *C.*; – die Statur, *Meg.-C.*; dobrega, slabega panta, *Hal.-C.*; – iz nem. "Band", ki pomenja v bav. narečju tudi: *Verwandtschaft, C.*

— Na prvi pogled beseda ne more biti izposojena iz nvn., saj bi morala biti zaradi sln. *a* izposoja knjižna iz nvn. *Band* (ST § 4), sln. *p* pa kaže, da bi morala biti predloga bavarska: **Pont* (ST § 53). Nobena od teh dveh predlog torej glasovno ne ustreza. Izposojeno pa je lahko iz srvn. bav. *pant* "vez" pred labializacijo bav. *a* v *o* (ST § 2). Tako predlogo predpostavita tudi Striedter-Tempsova v slovarskem geslu (ST 188) in ESSJ (III, 8). Vendar je možno, da imamo v neki besedi bav. *p*, nimamo pa bav. labializacije *a* v *o*. Če recimo pogledamo bav. avstr. besedo *Pankert*, srvn. *bankart*, oboje "nezakonski otrok" (ST 188: *pánkrt*), lahko vidimo, da ima bavarski *p*, nima pa sledov bavarske labializacije. Zato lahko za naš primer predpostavimo nvn. bav. **Pant-* z južnobavarskim *nt* v medglasju, torej iz odvisnih sklonov (ST § 68). Kako pa je s pomenskimi razmerji med nemško predlogo in izposojenko? Najprej pogledajmo pomen na nemški strani: bav. *Band* = "tečaj pri vratih; sorodstvena vez med otrokom in očetom ali materjo" (Schmeller 1985, I, 246). In pomen v sln.: iz bav. nem. pomena "sorodstvena vez med otroki in starši" je prevzeto sln. dial. *pánt* "rod, pleme" in "stas, postava" (ESSJ III, 8). V sln. pa prevladuje seveda "tečaj pri vratih".

2.3.2 Nemške izposojenke, ki jih je kot take označil Pleteršnik, imajo isto nemško predlogo, kot jo predpostavlja ST ali ESSJ ali oba, vendar je potrebna rahla korekcija: izvajati je treba iz narečne oblike namesto knjižne.

Primeri:

krompír, *-rja*, *m.* die Kartoffel, der Erdapfel (*solanum tuberosum*); – *coll.* Erdäpfel; krompirja skuhati; – iz nem. "Grundbirne", *C.*; (prim. *gen.* krompírna, *Fr.-C.*); tudi: *-îr, Dol.*

— Tudi ST (160) v slovarskem geslu izvaja iz nvn. bav. avstr. *Grundbirne* "krompir" (pomen po Schmeller 1985, I, 1004), čeprav bi fonetično najbolj ustrezalo kor. nem. *krumpir* "isto" (pravila substitucijske fonetike v ST). Po ESSJ (II, 98–9) je lahko izposojeno iz slednje predloge.

2. **lòp**, *lópa*, *m.* der Laffe, der Tölpel, der Narr: za lopa imeti, *Fr.-C.*; – prim. srvn. *lappe* = Laffe, tirol. *lapp*, *C.*

— Tudi po slovarskem geslu v ST (171) in po ESSJ (II, 150) je beseda izposojena iz srvn. *lappe* "preprost, neumen človek, domišljav bedak, lopov, baraba", kar po pravilih substitucijske fonetike v ST ustreza, seveda pa je morala biti predloga labializirana: srvn. bav. **loppe*, kar izpostavlja tudi ST (171, § 3). Pomen se v sln., kar se tiče norosti, rahlo intenzivira: "domišljav bedak, butec, norec".

rántaha, *f.* = velika ruha, die Plache; r. se razgrinja po tleh; z njo se pokrivajo kolibe ob semnjih; – iz nem. *Randtuch*, *Mik. (Et.)*.

— Tudi po slovarskem geslu v ST (207) je beseda izposojena iz nvn., in sicer iz bav. *Ranttuch* (razlika v eni črki) (pomen iz ESSJ (III, 151): "zarobljena tkanina") oziroma natančneje iz bav. nar. **Ranttach* (ST 207), kar po pravilih substitucijske fonetike v ST zaradi sln. drugega *a*-ja bolj ustreza kot Pleteršnikova predloga. Po ESSJ (III, 151) je izposojeno iz bav. *Ranttuch*, ni pa omenjen bavarski narečni razvoj srvn. *-tuoch* > bav. nar. *-tach* (nvn. *-tuch*), ki ga zaradi sln. drugega *a*-ja moramo predpostaviti (ST § 51). V slovenščini pride do specializacije pomena: nem. "zarobljena tkanina" > sln. "rjuha".

2.3.3 Nemške izposojenke, ki jih je kot take označil Pleteršnik, imajo isto nemško predlogo, kot jo predpostavlja ST ali ESSJ ali oba, vendar je potrebna kakšna druga rahla korekcija (ne narečno namesto knjižnega kot pri prejšnji točki).

Primeri:

flára, *f.* = maroga (der Fleck); flare, eine Art Aussatz (elephantiasis), *Mik.*; – prim. kor.-nem. *flarn*, eine große Krätze, flerre, wundgeriebene Stelle der Haut.

— ST v slovarskem geslu (120) navaja razne nvn. predloge, tudi Pleteršnikovo kor.-nem. *flarn*, fonetično pa bi bila najustreznejša kor. nem. *flare* "gnojna krasta na koži", kar bi ustrezalo tudi pomensko, saj je blizu sln. "maroga; vrsta gobavosti". Pleteršnikova predloga bi dala sln. **flarna*, tako da ni povsem ustrezna. Po ESSJ (I, 130) je iz srvn. *vlarre* "široka, grda rana", kar fonetično in pomensko ravno tako ustreza kot predloga v ST.

krtáča, *f.* 1) die Bürste; – 2) der Wollkamm, *Mur., Jan., Savinska dol.*; – prim. nem. die Kardätsche, lat. *carduus*, Distel.

— ST v slovarskem delu te izposojenke nima. Po ESSJ (II, 103) je ta beseda izposojena iz Pleteršnikove nemške predloge s pomenom "ščetka za živino". Po pravilih substitucijske fonetike v ST je lahko izposojena iz nvn., vendar bi morala biti predloga nepreglašena, kar je v bavarščini možno: **Kardatsche* (ST § 22). Poleg tega bi na nemški strani morali imeti *t* in ne *d* (ST § 72, § 68) in res je ta izpričan: *Kartätsche* "glavnik za volno, ščetka za konje" (Grimm 11, 210: *Kardetsche*). Pravo predlogo lahko torej samo predpostavimo: bav. **Kartatsche*.

1. **pâpež**, *m.* der Papst; – prim. stvn. *pabes*, *bābes*, *Mik.*

— Tudi po slovarskem geslu v ST (189) je beseda izposojena iz te stvn. predloge, vendar je njena fonetična realizacija malce drugačna: *pâpes* "papež" (pomen po

Schützeichel 1995, 92), kar je zaradi drugega *p*-ja fonetično ustrežnejše (ST § 56). Po ESSJ (III, 8–9) je izposojeno iz Pleteršnikove predloge.

2.3.4 Kot zadnji tip Pleteršnikove nenatančnosti si pogledajmo še nemške izposojenke, kjer je Pleteršnik sicer predpostavil pravo nemško besedo kot predlogo, vendar ni izbral prave fonetične realizacije te predloge: zapisal je recimo, da je izposojeno iz nove visoke nemščine (nem.), v resnici pa mora biti že iz srednje visoke nemščine. Možno je seveda, da je mislil na splošno na nemško besedo, da torej časovno ni nameraval biti natančen.

Primeri:

bədənj, -dnjà, *m.* 1) der Bottich, *Cig., Jan., DZ., Levst. (Nauk)*; die Weinkufe, *Cig., C.*; grozdje vržejo v veliko kad, bedenj, *Hip. (Orb.)*; velika lesena posoda (kad), ki je vendar manjša od plavnika, *Erj. (Torb.)*; – 2) die Butte, *Ist.-C.*; – 3) hohler Baumstamm, *Mur., V.-Cig., Jan., C., Levst. (Nauk)*; v bednji ima žolna mlade, *Ljutomer-Raič (Nkol.)*; ein zum Bienenstock ausgehöhlter Baumstamm, *Habd., Ip.-Mik.*; bukovi bednji rabijo namesto panjev, *Levst. (Beč.)*; hohler Baumstamm als Brunneneinfassung, *ogr.-C., SlGor.*; – das Baumschiff z. B. bei der Schiffmühle, *V.-Cig.*; tudi bédənj, *Valj. (Rad)*; – iz nem.; prim. stvn. butinna, srvn. büte, büten, *Mik. (Et.)*.

— ST te izposojenke ne obravnava. Po pravilih substitucijske fonetike v ST mora biti sln. *bədənj* stara izposojenka iz stvn. *butin*, *butinna* "škaf, sod" (Pfeifer 2000, 188), in sicer zaradi polglasnikov (izposojeno pred 10. stoletjem (ST § 15, § 11)). Ni pa jasno, zakaj imamo v sln. *b* in *d*, pričakovali bi namreč *p* in *t*. Razen seveda, če bi bilo izposojeno pred II. Lautverschiebung (stvn. ali drugi konzonantni premik), bi imeli sln. *b*, *d* (ST § 72, § 53) in res beremo tako v ESSJ (I, 15): "Izposojeno preko neizpričane germ. oblike **budin-*, stangl. *byden*, stvn. *butin*, nvn. *Bütte* iz srlat. *butina*." Stvn. *butin*, *butinna* "škaf, sod" pomensko dovoljuje, da je bilo sln. *bədənj* izposojeno že iz germanščine, saj imamo v sln. podoben pomen "kad, čeber".

gnâda, *f.* iz nem. Gnade, pogl. milost; solnce gre k božji gnadi, geht unter (srvn. "ze gnaden", *C.*); – "Vaša gnada" kruha strada, Titel ohne Mittel, *Cig.*

— Izposojenka je izpričana že v 14. stoletju v Rateškem rokopisu, zato ne more biti izposojena šele iz nvn. (Jazbec 2005, 60–61), torej po 1500, pač pa je po pravilih substitucijske fonetike v ST lahko prevzeta le iz enakopomenskega srvn. *gnâde* "milost, nežnost" (kot pravi ST tudi v slovarskem geslu (129) in kot izvaja ESSJ (I, 151)) ali iz reduciranega enakopomenskega stvn. **genâda* (stvn. *ginâda* "božje usmiljenje, božja pomoč, naklonjenost, dobrohotnost" (Pfeifer 2000, 460); glede redukcije stvn. *i* prim. zgoraj *glîh*).

škâf, škâfa, *m.* das Schaff; dež gre, kakor da bi iz škafa (s škafom) lil, es gießt; – prim. stvn. scaf, *Mik. (Et.)*.

— Tudi ST (218) v slovarskem geslu in ESSJ (IV, 51) izvajata iz iste predloge, vendar je sln. *f* možen šele v 12. stoletju (ST § 63) in ker imamo sln. *šk* do 12. stoletja (ST § 91), je po pravilih substitucijske fonetike v ST moralo biti izposojeno na prelomu 11. in 12. stoletja iz srvn. **skaf* (izpričano srvn. *schaf* "posoda za tekočine").

2.4 Za 3 odstotke (= 34 gesel) nemških izposojenk, ki jih je kot take označil Pleteršnik, je bilo v kasnejših raziskavah (ST, ESSJ, SES, BZS) ugotovljeno, da so res izposojene iz nemščine, vendar iz neke druge besede.

Primeri:

LEKSIKONSKI ZAPISKI 12-2006-2

bríhtati, -am, *vb. impf.* = dramiti, bistriti, učiti; (narejeno iz obrihtati, in to iz nem. richten, C.).

— Po ST je bila beseda izposojena v 14., 15. stoletju, ko je nem. predpona *be-* v bavarščini šla v *we-*, kar se v sln. substituira z *b* (za nem. vzglasni *b* bi takrat imeli sln. *p*), in sicer iz srvn. *berihten* "naravnati, urediti, opremiti, oblikovati; učiti, poučevati, poučiti" (ST 95 in § 137, § 53, § 55). Po ESSJ (I, 44: *bríhten*) je Pleteršnikova razlaga zgrešena, ST pa ima prav. Izposojen je bil samo pomen "učiti", pomena "dramiti" in "bistriti" pa sta se razvila v slovenščini preko *"pripraviti za učenje".

kâlčmar, -rja, *m.* der Schweineschneider, *Tolm.-Levst. (Rok.)* – prim. švic. galzler = Schweineschneider, *Levst. (Rok.)*.

— ST (143) za sln. *kâlčmar* "obrezovalec prašičev" predpostavi drugačno predlogo: nem. *Kaltschmied* "kovač, ki dela brez ognja; potujoča sodrga" (pomen po Grimm 11, 92), kar fonetično ustreza, če predpostavimo, da je bilo nem. *-ied* zamenjano s sln. pripono *-ar*. Kar se tiče pomena, pa ST (143) pravi, da so taki potujoči ljudje tudi obrezovali prašiče. Poleg tega pravi tudi, da je štaj. nem. *galzler* "obrezovalec prašičev" pomensko vplivalo na sln. izposojenko. Po ESSJ (II, 11) je možno, da sta v sln. *kâlčmar* sovpadli ti dve nemški besedi. Iz švic. oziroma štaj. nem. *galzler* nikakor ne bi dobili sln. *k* in *m*, tako da Pleteršnik nima prav.

prêštica, *f. dem.* prešta; ein kleines Brot, das zu Allerheiligen Bettlern, Kindern u. andern gegeben wird, das Seelenweck, (preščica) *Cig.*; (nav. "prêšca", *Gor., Notr.*; iz nem. Bretze, *Štrek. [LjZv. IX. 230.]*).

— ST te izposojenke s pomenom "hlebček kruha, ki ga dajo otrokom, beračem in drugim za Vse svete; pecivo v obliki prepletene kite, ki ga botri dajo otrokom na dan vernih duš" ne obravnava. Po ESSJ (III, 115: *prēsta*) je sln. *prêštica* izposojeno iz druge predloge: srvn. bav. **præzte* "pecivo v obliki prekrižanih rok" (srvn. *bræzte*), saj iz srvn. oz. nvn. *tz* ne moremo dobiti sln. *št*, iz sln. *ct* (iz nem. *zt*) pa se prek sln. *st* lahko razvije sln. *št*.

2.5 Pri 16-ih odstotkih (= 172 gesel) besed, ki jih je Pleteršnik označil kot nemške izposojenke, je bilo v kasnejših raziskavah (ST, ESSJ, SES, BZS) ugotovljeno, da niso izposojene iz nemščine.

Primeri:

2. **čístac**, -tca, *m.* die Rosnessel (stachys), *Cig.*, (hs.); – der Feldsalbei (salvia pratensis), C.; – prim. lat. cistus, nem. Ziest, *Mik. (Et.)*.

— ST te besede ne obravnava. Po pravilih substitucijske fonetike v ST je beseda lahko izposojena iz enakopomenskega nvn. *Ziest* "stachys" (Grimm 31, 1236), vendar bi bilo treba razložiti razvoj sln. *c-* v *č-*, zato je bolj verjetna domneva v ESSJ (I, 83), ki trdi ravno obratno: "... nem. *Ziest* je izposojeno iz slov. jezikov ...".

dûrhati, -am, *vb. impf.* = prebadati: žabe d., Frösche spießen, *SlGor.-C.*; – prim. bav. durcheln = durchbohren, C.

— ST besede *dûrhati* ne obravnava. Po pravilih substitucijske fonetike v ST je sln. beseda lahko izposojena iz nvn. bav., vendar bi pričakovali sln. **durhlati*, zato je Pleteršnikova domneva manj verjetna, kljub temu, da sta si slovenska in bavorska beseda pomensko podobni (*durchbohren* = "prebadati, prevrtati"). Po ESSJ ta nemška predloga ne pride v poštev, sama etimologija pa je nejasna.

nergáti, -âm, *vb. impf.* 1) brummen, murren, *Mur.*, *Cig.*, *Jan.*, *nk.*; – 2) schmähen, *C.*; kako so njega nergali, *Krelj*; –iz nem. nergeln; (tudi: njergati, *Cig.*, *Jan.*).

— ST te besede ne obravnava. Po pravilih substitucijske fonetike v ST beseda ne more biti izposojena iz nvn. *nergeln* "mrmrati" (pomen po ESSJ (II, 220)), saj bi pričakovali sln. **nerglati*, poleg tega pa bi težko razložili različico sln. *njergati* (glej vsebino Pleteršnikovega gesla), zato ima prav ESSJ (II, 220), ki pravi, da sln. beseda ni iz nem., ampak je slovanskega izvora.

2.6 Pri 6-ih odstotkih (= 67 gesel) nemških izposojenk, ki jih je kot take označil Pleteršnik, sem po pregledu ST, ESSJ, SES in BZS ugotovila, da bi bile potrebne še nadaljnje raziskave.

Primeri:

cífa, *f.* 1) die Franse an einem zerissenen Kleide, *Cig.*; – 2) die Schlampe, *Cig.*, *C.*, *Kr.*; – prim. kor.-nem. *zifer*, Schelte gegen liederliche Frauenzimmer.

— Po slovarskem geslu v ST (101) je beseda izposojena iz iste predloge. Po pravilih substitucijske fonetike v ST ta kor.-nem. predloga ustreza, samo ni jasno, kje se je izgubil *r*. Kar se tiče pomena, je nenavadno, da bi prevzeli abstraktni pomen "nemarnica", ki je edini pomen kor.-nem. *zifer*, predmetni pomen "resa na raztrgani obleki" pa bi se razvil v slovenščini, saj je bolj običajno ravno obratno. Lahko da gre pravzaprav za besedo *cífre* pl. "blestivke, rese" (ESSJ I, 63), ki pa ni izposojena iz nem., temveč iz madžarščine. Sicer pa besede *cífa* v ESSJ, SES, BZS ni.

lâvžak, *m.* der Hosensack, *C.*; – gotovo iz nem.

— ST, ESSJ, SES in BZS besede s pomenom "žep v hlačah" (Grimm (10, 1842): *Hosensack* "žep v hlačah") ne obravnavajo. Drugi del sln. besede je razložljiv iz stvn., srvn. *sac*, nvn. *Sack* "vreča" (Pfeifer 2000, 1155), za prvi del pa ni jasno, od kod bi bil.

okrišljaj, *m.* 1) der Umkreis, *C.*; – 2) die Heuscheibe auf Wiesen, *C.*; – prim. okrešljaj; iz nem. *Kreis* (?).

— ST te besede ne obravnava. ESSJ (II, 246: geslo *okrešelj*) navaja možnost izposoje iz nem. kot eno izmed razlag, in sicer izvaja iz nem. *Umkreis* "okolica, krog okoli nečesa", vendar bi za nvn. *ei* pričakovali sln. *aj*, za nvn. *s* (iz srvn. 3) pa sln. *s* (ST § 38, § 79). Tudi če izvajamo iz srvn. *umbekreiz* "krog okoli nečesa, obseg, premikanje v krogu, ovinek (daljša pot), okolišenje" (Pfeifer 2000: 731), nikakor ne moremo imeti substitucije sln. *š* (ST § 79). V stvn. beseda še ne obstaja (Pfeifer 2000, 731). Sln. *o* bi bil kalkiran po nem. *um-*. Pomensko bi srvn. ali nvn. predloga ustrezali, saj imamo tudi v sln. pomen "okolica, krog okoli nečesa", drugotno pa se je v sln. zaradi okrogle oblike razvil še pomen "kopa sena na travniku". Kljub tej pomenski bližini omenjene fonetične težave zahtevajo nadaljnje raziskave.

2.7 Pri 24-ih odstotkih (= 249 gesel) nemških izposojenk, ki jih je kot take označil Pleteršnik, je izvor samo nakazan (na primer: iz nem.), ni pa navedena nemška predloga. Kasnejše raziskave (ST, ESSJ, SES, BZS) so potrdile, da je imel Pleteršnik prav.

Primeri:

câjnati, -am, *vb. impf.* železo c., Stabeisen machen, das Eisen zu Zainen verarbeiten, *zainen*; – iz nem.

— Kot predlogo za izposojajo lahko predpostavimo nvn. bav. *zainen* "kovati

železo, zlato, srebro v palice" (pomen po Schmeller 1985, 2/2, 1128) oziroma srvn. *zeinen* "kovati (kovino v palice)" (slednje kot predloga po ST (97) in po ESSJ (I, 57)). Kot vidimo, se pomen v slovenščini specializira: "kovati železo v palice". V nvn. bav. *zainen* oziroma srvn. *zeinen* gre za stari diftong *ei* iz germ. *ai* (Schmeller 1985, 2/2, 1128 navaja stvn. *zeinian*, *zeinnan* "kovati, skovati", kar dokazuje, da ne gre za mlajši *ei*, ki je nastal iz dolgega *i*-ja šele v času srvn.). Ta stari diftong je med 1100 in 1200 izpričan kot *ai* (čeprav se še vedno zapisuje z *ei*), kasneje pa se v bavarščini labializira v *oi*, *oa* (ST § 38). Izposojeno bi lahko bilo torej med 1100 in 1200 iz srvn. *zeinen*, vendar bi takrat imeli v sln. palatalni *nj* (pravila substitucijske fonetike v ST (§ 126)), tako da je bolj verjetno izposojeno iz nvn. bav. nelabializiranega *zainen*. Bavarskoavstrijski pogovorni jezik se pri *ai* namreč v času nvn. zgleduje po knjižni nemščini, kjer ni bilo labializacije *ai* v *oi*, *oa*, tako da je možna tudi sln. substitucija *aj* in ne le *oj* ali *a* (ST § 38—40).

lâšta, *f.* die Leiste; – iz nem.

— Po slovarskem geslu v ST (166) in po ESSJ (II, 127) je beseda izposojena iz enakopomenskega srvn. srednjebavarskega **lâšte* (srvn. *lîste* "letev, lata itd."). Obstaja pa problem: rekonstrukcija srvn. srbav. **lâšte* ni mogoča, saj imamo srvn. srbav. *ā* iz srvn. *î* šele po 1300, takrat pa bi morali imeti srvn. srbav. *-st-* in ne *-št-* (pravila substitucijske fonetike v ST, § 28, § 86). Prava rekonstrukcija bi torej bila srvn. srbav. **lāste*. Posledično bi morali imeti sln. *-st-*. Ker vemo, da se sln. *-st-* lahko razvije v *-št-* (Ramovš 1924, 293), je problem enostavno rešen: prevzeto je bilo kot sln. **lasta*, š pa se je razvil v slovenščini.

žénof, *m.* der Senf; – iz nem.; pogl. gorušica.

— Po pravilih substitucijske fonetike v ST je lahko izposojeno iz enakopomenskega srvn. *sēnf* "gorčica", kar kot predlogo za izposojeno navaja Striedter-Tempsova v slovarskem geslu v ST (251), edino sln. *o* je nerazložljiv. ESSJ (IV, 448) predlaga poleg te srvn. predloge tudi stvn. *senaf* "gorčica", ampak to ne bi dalo sln. *f*, temveč *p* (ST § 61–2). Lahko da je bilo najprej izposojeno iz stvn. *senaf* kot sln. **ženop*, potem pa je bilo iz srvn. *sēnf* izposojeno kot sln. *ženf* (imata ST in ESSJ v geslu *ženof*), kar je vplivalo na razvoj sln. **ženop* > *ženof*.

2.8 Pri enem odstotku (= 15 gesel) nemških izposojenk, ki jih je kot take označil Pleteršnik, je bilo mogoče ugotoviti, da je ta združil v eno geslo več besed različnega izvora, ki bi jih bilo treba obravnavati ločeno.

Primeri:

plóča, *f.* 1) die Platte, *Valj. (Rad), nk.*; ein flacher Stein, *Štrek.*; – die Platte (bot.), *Cig. (T.)*; das Krautblatt, *Jarn., C.*; (kor.-nem. ploutsche); – eine flache Schüssel, *Cig., C.*; – die flache Klinge (z. B. eines Degens), *Guts., Mur., Cig., Jan.*; – 2) = pločevina, das Blech, *Jan. (H.)*; – 3) die Plateiße (platessa vulgaris), *Jan., Erj. (Z.)*; – tudi: plóča.

— ST te besede ne obravnava. Iz Pleteršnikovega zapisa lahko sklepamo, da je iz nemščine izposojeno samo sln. *plóča* v pomenu "das Krautblatt", kar je "zeljni list" (Grimm 11, 2113), sicer bi bilo kor.-nem. *ploutsche* zapisano na koncu Pleteršnikovega gesla. Kor.-nem. *ploutsche* pomeni samo "velik širok list rastline, posebno zeljni list" (Lexer 1862, 33). Po ESSJ sln. *plóča* ni izposojeno iz nem., vendar ESSJ ne obravnava pomena "zeljni list". Bolj ustrezno bi bilo torej narediti dve gesli, ker gre izvirno za dve različni slovenski besedi. Po pravilih substitucijske fonetike v ST

je sln. *plóča* "zeljni list" lahko izposojeno iz kor.-nem. *ploutsche* (ST sicer ne govori o nem. narečnem sodobnem *ou*, vendar ker se je stvn./srvn. *ou* zamenjeval s sln. *o* (ST § 45), bi pričakovali to substitucijo tudi v našem primeru). Metka Furlan (ustno) opozarja, da je bilo mogoče ravno obratno: kor.-nem. *ploutsche* je lahko bilo izposojeno iz sln. *plóča* "zeljni list" kot kor.-nem. **plotsche*, *ou* pa je kor.-nem. narečni razvoj iz srvn., nvn. *o* (o tem razvoju prim. Lexer 1862, 33). Pleteršnikov zapis brez besedice po ali česa podobnega pred kor.-nem. *ploutsche* pravzaprav implicira, da je mogoče mislil prav na izposojeno iz slovenščine v nemščino in ne obratno.

1. **rêna**, *f.* 1) der Milchnapf, *Jan.*; – 2) der Hafendeckel, *Mur., Cig., Jan., Kr.*; ali kupite eno reno — pokrivačo? *Rib.-Levst. (Rok.)*; — 3) *pl. rene*, die Garnwinde, *Cig.*; – prim. nem. (dial.): rein, reindel, ein vertieftes Gefäß, *Levst. (Rok.)*.

— Po ST (209) je beseda izposojena iz srvn. bav. *rîne* "posoda". Iz nvn. fonetične ustreznice *rein* ne moremo izvajati, saj bi imeli sln. *aj* (ST § 27), čeprav bi nvn. *rein* pomensko ustrezalo: sln. *rêna* "Milchnapf" = "lonček, skledica za mleko", nvn. *rein* "ein vertieftes Gefäß" = "globlja posoda". Obstaja tudi sln. *rîna* "pokrivača" (ST 20), kar je lahko izposojeno iz srvn. bav. *rîne* "posoda" (dobimo sln. *rînja*, to je izpričano (ST 209) in je v narečjih z razvojem *nj > n* otrdelo v sln. *rîna*). Sln. *rêna* pa je zaradi sln. *e* najverjetneje izposojeno iz prve stopnje diftongizacije srvn. *î*: srvn. bav. **reine* (izgovorjeno *ei*, ne *ai*) poleg starejšega izpričanega srvn. bav. *rîne* "posoda" (ST § 26). Sln. pomen "pokrivača" se je verjetno razvil metonimično: iz prevzetega "posoda" v "del posode". Po ESSJ (III, 170) so vse te slovenske besede tudi izposojene iz srvn. bav. *rîne*, vendar je dvomljivo, če spada zraven tudi *pl. rene* "motovilo", saj gre za povsem drug pomen. ESSJ ima dve gesli in *pl. rene* "motovilo" ne izvaja iz nemščine.

1. **šára**, *f.* 1) allerlei bunt durcheinander gemischte Dinge; stara š., altes Trödelwerk, alter Kram; – v jedi je polno šare, t. j. reči, ki ne spadajo k njej; kdo bode to šaro jedel, wer soll dieses Gemengsel essen! – 2) die Sorte, die Art, die Gattung, *Mur., V.-Cig.*, ženske šare, weibisch, *Meg.-Mik.*; šaro po kom vzeti, jemandem nacharten, *Št.-Cig.*; dobre šare biti, *Z.*; – die Abstammung: levitovska šara, *Kast.*; – 3) eine Ziegel- oder Schindelreihe am Dache, *Št.-C.*; – die Schichte, *vzhŠt.*; – prim. nem. Schar, *Mik. (Et.)*.

— Najprej prevedimo pomene iz Pleteršnikovega gesla, da bo stvar bolj jasna: 1) "med sabo pomešane najrazličnejše stvari, krama"; 2) "vrsta, sorta, poreklo"; 3) "vrsta opeke ali skodel na strehi; plast". Tudi po slovarskem geslu v ST (216) je beseda izposojena iz nvn. *Schar* "vrsta, način", kar ustreza sln. drugemu pomenu. Sln. tretji pomen je po ST izposojen iz bav. *Schar* "skupaj sestavljene, s škodlami obložene deske, ki tvorijo spodnji rob ali nadstrešek opečnate strehe" in "vrsta, sloj". ST prvega sln. pomena ne obravnava. ESSJ (IV, 10: *šára II*) izvaja sln. *šára* v 2. in 3. pomenu iz iste predloge kot ST, vendar pomen 1) ne spada sem, ampak je obravnavan kot samostojno geslo, ki ne izvira iz nem. (ESSJ IV, 10: *šára I*).

2.9 Pri 6-ih odstotkih (= 64 gesel) nemških izposojenk, ki jih je kot take označil Pleteršnik, so kasnejše raziskave (ST, ESSJ, SES, BZS) pokazale, da je sicer Pleteršnikova razlaga možna, a so enako verjetne ali celo bolj verjetne tudi druge razlage (iz drugih jezikov ali domače slovansko).

Primeri:

1. **báža**, *f.* die Art, die Sorte; vsake baže, allerlei; die Raçe: živina dobre baže, Z.; – prim. nem. Fasel.

— Sln. substitucija *b* je možna do 13. stoletja, torej je sln. *báža* lahko izposojeno iz srvn. ali stvn. *fasel* "mladič, nasledstvo, prireja" (po 900 zaradi sln. *a* in *b*) (ST 123 in § 62, § 2). ST (123) takole razlaga sln. substitucijo nemškega *-el*: "Nemško končnico *-el* se je lahko razumelo kot deminutivni sufiks in se jo je zato v slovenščini zamenjalo z *-a*." Pri izposoji bi prišlo do pomenskega prehoda iz nem. "mladič, nasledstvo, prireja" kot *"bitja iste vrste, pasme" na sln. "vrsta, pasma, pleme". Po ESSJ (I, 14) je sln. *báža* ravno tako izposojeno iz te predloge, vendar ta dodaja, da je mogoče sponirati psl. obliko iz ide. oblike.

tûrčati, -am, *vb. impf.* = v igri s pirhom ob pirh trkati, *Jarn., Cig., Vrt., Kr.*; – prim. kor.-nem. turtschen (v istem pomenu).

—Tudi po ESSJ (IV, 249) je sln. *tûrčati* lahko izposojeno iz enakopomenskega kor.-nem. *turtschen*, ni pa to nujno, saj je zaradi sorodnih besed v poljščini možno tudi, da je sln. *tûrčati* slovanskega izvora. ST te besede v slovarskem delu ne obravnava, vendar je po pravilih substitucijske fonetike v uvodnem delu ST Pleteršnikova predloga ustrezna.

ûčkati, -am, *vb. impf.* hutschen, u. se, sich hutschen; (nav. ujčkati); – prim. nem. hutschen.

—ST te besede v slovarskem delu ne obravnava, po pravilih substitucijske fonetike v ST pa je izposoja sln. *ûčkati* iz enakopomenskega nem. *hutschen* "gugati" možna, pri čemer je sln. *-k-* ljubkovalna glagolska pripona. Vendar bi bilo treba razložiti tudi sln. *j* v sln. različici *ujčkati* (glej vsebino Pleteršnikovega gesla), zato je Pleteršnikovo izvajanje vprašljivo. Po ESSJ (IV, 259) je Pleteršnikova domneva manj verjetna, bolj verjetno gre za ide. dediščino.

3. Zaključki

Kot že rečeno, se je Pleteršnik pri pisanju slovarja opiral na etimološke izsledke Miklošiča, Štreklja, Cafa in Levstika. Za kasnejše raziskovalce je bilo delo olajšano že zato, ker je tu zbrano vse na enem mestu. Sodeč po oznakah v slovarju pa je Pleteršnik tudi sam prispeval k etimološkim razlagam v svojem slovarju, ko ni našel opore v obstoječi literaturi. Kasnejše raziskave (ST, ESSJ, SES, BZS) so Pleteršnika v mnogočem dopolnile, vendar glede na to, da se je ta samo v 16-ih odstotkih (= 172 gesel) vseh obravnavanih nemških izposojenk popolnoma zmotil (da sploh ne gre za nemške izposojenke), lahko rečemo, da je na področju germanizmov veliko prispeval k slovenski etimologiji. Pri 47-ih odstotkih nemških izposojenk, ki jih je kot take označil Pleteršnik, mu nimamo česa očitati, imel je popolnoma prav. Pri 21-ih odstotkih je bil le rahlo nenatančen. Le pri 16-ih odstotkih ga je bilo treba tako ali drugače dopolniti.

Viri in literatura (skupaj z okrajšavami)

- Braune, W., Eggers, H.**, 1987, *Althochdeutsche Grammatik*, 14. Auflage, Tübingen, Max Niemeyer Verlag.
- BZS = Bezlaj, F.**, 2003, *Zbrani jezikoslovni spisi I—II*, uredila M. Furlan, Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- ESSJ = Bezlaj, F., Furlan, M., Snoj, M.**, 1976–2005, *Etimološki slovar slovenskega jezika I—IV*, Ljubljana, SAZU, ZRC SAZU.
- Grimm = Grimm, J. und W.**, 1999, *Deutsches Wörterbuch I—XXXIII*, Nachdruck der Erstausgabe 1854–1984, München, Deutscher Taschenbuch Verlag.
- Jakopin, F.**, 1983, Pleteršnikov slovar in sočasno slovansko slovaropisje, *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, 2. del, Mednarodni simpozij v Ljubljani od 1. do 4. julija 1982, str. 273–284, Ljubljana, Filozofska fakulteta.
- Jakopin, F.**, 1994, Maks Pleteršnik – mojster slovenskega slovaropisja, *XXX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 27. 6. –16. 7. 1994, Zbornik predavanj, str. 23–34, Ljubljana, Filozofska fakulteta.
- Janko, A.**, 1986, Raba in pogostnost iz nemščine prevzetih besed v Trubarjevem Katekizmu (1550), *Obdobja 6: 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, str. 427–434, Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Jazbec, H.**, 2005, *Nemške izposojenke v besedilu P. Trubarja* Ena dolga predgovur (magistrsko delo), Ljubljana, Filozofska fakulteta.
- Karničar, L.**, 1990, *Der Obir-Dialekt in Kärnten*, Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Lexer, M.**, 1862, *Kärntisches Wörterbuch*, Leipzig, Verlag von S. Hirzel.
- Lexer, M.**, 1872–8, *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch I—III*, Leipzig, Verlag von S. Hirzel.
- Orel-Pogačnik, I.**, 1995, Raba slovenskega besedišča od Megiserja do Pleteršnika, *XXXI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 26. 6.–15. 7. 1995, Zbornik predavanj, str. 245–258, Ljubljana, Filozofska fakulteta.
- Pfeifer, W.**, 2000, *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen*, München, DTV.
- Pleteršnik, M.**, 2006, *Slovensko-nemški slovar I—II*, Transliterirana izdaja, uredila M. Furlan. (Original izšel 1894–5), Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Ramovš, F.**, 1924, *Historična gramatika slovenskega jezika II, Konzonantizem*, Ljubljana, Učiteljska tiskarna.
- Ramovš, F.**, 1935, *Historična gramatika slovenskega jezika VII, Dialekti*, Ljubljana, Učiteljska tiskarna.
- Schmeller, J. A.**, 1985, *Bayerisches Wörterbuch*, Sonderausgabe der von G. Karl Frommann bearbeiteten 2. Ausgabe, München 1872–1877, München, R. Oldenbourg.
- Schützeichel, R.**, 1995, *Althochdeutsches Wörterbuch 5.*, überarbeitete und erweiterte Auflage, Tübingen, Max Niemeyer Verlag.
- SES = Snoj, M.**, 2003, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana, Modrijan.
- ST = Striedter-Temps, H.**, 1963, *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*, Berlin, Osteuropa-Institut.

Šivic-Dular, A., 1997, Pomen Pleteršnikovega slovarja za slovansko etimologijo, *Zbornik Slavističnega društva Slovenije 5, Maks Pleteršnik, Zborovanje slavistov Krško in Pišece 1994*, str. 43–50, Ljubljana, Zavod RS za šolstvo.

5. Okrajšave

adj. = adjectivum (pridevnik)

adv. = adverbium (prislov)

ahd. = althochdeutsch (starovisokonemško)

avstr., avstr.-nem. = avstrijskonemško

bav. = bavarsko

bot. = botanica (spada v rastlinstvo)

coll. = collectivum (zbirno ime)

dem. = deminutivum (pomajševalna beseda)

dial. = v dialektu, v narečju ali v narečjih

f. = femininum (samostalnik ženskega spola)

gen. = genitivus (rodilnik)

germ. = germanizem (Pleteršnikovo besedilo), oziroma germansko (ostalo besedilo)

ide. = indoevropsko

indecl. = indeclinabile (ne sklanja se)

kor., kor.-nem. = koroškonemško

lat. = latinsko

m. = masculinum (samostalnik moškega spola)

n. = neutrum (samostalnik srednjega spola)

nar. = narečno

nav. = navadno

nem. = nemško

nhd. = neuhochdeutsch (novovisokonemško)

nizkonem. = nizkonemško

nvn. = novovisokonemško

pl. = pluralis (množina); plurale tantum (samo v množini rabljen samostalnik)

pogl. = poglej (navadno pri napačnih oblikah in besedah kaže na pravilnejše)

prim. = primerjaj

psl. = praslovansko

sln. = slovensko

srbav. = srednjebavarsko

srlat. = srednjelatinsko

srvn. = srednjevisokonemško

stangl. = staroangleško

stvn. = starovisokonemško

štaj. nem. = štajerskonemško

št.-nem. = štajerskonemško

švab. = švabsko

švic. = švicarskonemško

tirol., tirol.-nem. = tirolskonemško

vb. impf. = verbum imperfectivum (nedovršni glagol)

z. B. = zum Beispiel (na primer)

6. Okrajšave za literaturo in zemljepisna območja, ki se pojavljajo v tu navedenih geslih iz Pleteršnikovega slovarja

- C.**, **Cafovo** slovarsko gradivo. Kjer so pripiski izvornikov bili na pole prepisani, tam so se tudi v tem slovarju zapisali; n. pr. *Fr.-C.*, kar pomenja, da je pri dotični besedi v Cafovem gradivu pripisano: *Fr.*, da jo je torej Caf v Framu slišal in zapisal.
- Cig.**, (M. **Cigale**) Deutsch-slovenisches Wörterbuch 1860; (T.) Znanstvena terminologija, 1880.
- Cv.**, Cvetje z vrtov sv. Frančiška, ureja in izdaje P. St. **Škrabec**, od l. 1880; (ima na platnicah urednikove jezikoslovne razprave).
- Dict.**, Dictionarium, latino-carniolicum, prva polovica latinsko-sloven. slovarja, rokopis menda iz 17. stoletja; Miklošič ga omenja v svojih delih s kratico: *Lex.*; jezik je dolenjščina, vsa podobna slovenščini protestantskih pisateljev.
- Dol.**, Dolenjsko, južnovzhod. del Kranjskega.
- dol.*, dolina, n. pr. *Soška dol.*
- DZ.**, Državni zakonik; porabljeni so izpiski iz letnikov 1871—1882.
- Erj.**, Fr. **Erjavec**, (Z.) (Schoedlerjeva) Zoologija 1875; (Ž.) (A. Pokornega) *prirodopis živalstva*, 3. izd. 1881; (*Min.*) Mineralogija, 1883; (*Rud.*) (Fellöckerjevo) Rudninoslovje, 1867; (*Som.*) (Woldřichova) Somatologija 1881; (*Izb. sp.*) Izbrani spisi I. 1888, II. 1889; (*Torb.*) Iz potne torbe (Letopis Matice slov., 1875, 1879–80, 1882–83); kraji tu imenovani so z večine na Goriškem; pri teh, ki niso na Goriškem, je omenjeno, kje so; (*Rok.*) rokopisne opomnje pri rastlinskih imenih, katerih gradivo je Fr. Erjavec do črke **K** pregledal.
- Fr.**, **Fram** (Frauheim) na Pohorju, kjer je Caf 20 let kaplanoval in največ slovarskega gradiva nabral.
- Gor.**, Gorenjsko, severnozpadni del Kranjskega.
- Goriš.**, Goriško.
- Guts.**, O. **Gutsmann**, Deutsch-windisches Wörterbuch, 1789, (*Res.*) Kristijanske resnice, 1770.
- Habd.**, Juri **Habdelich**, Dictionar, 1670.
- Hal.**, Haloze pod Ptujem ob hrvatski meji na Štajerskem.
- Hip.**, A. V. P. **Hippolyti**, Dictionarium trilingue latino-germanico-sclavonicum et germanico-sclavonico-latinum; pridejan je: (*Orb.*) Orbis pictus v istih treh jezikih, 1712; rokopis v licejski knjižnici ljubljanski.
- Ip.**, Ipavska dolina, del Notranjskega ob goriški meji.
- Ist.**, Istra.
- Jan.**, A. **Janežič**, Deutsch-slovenisches Taschenwörterbuch, 2. izd. 1867; (*H.*) Janežičev

slov.-nemški slovar, pregl. in pomn. F. **Hubad**, 1893; (*Slovn.*) Janežičeva Sloven. slovnica, nova izd. 1863.

Jarn., U. **Jarnik**, Versuch eines Etymologikons der slovenischen Mundart in Inner-Österreich, 1832; (*Sadj.*) Sadjereja, 1817; (*Rok.*) besede nabrane po Ziljski dolini; rokopis v licejski knjižnici ljubljanski.

Kast., Matija **Kastelec**, (*Rož.*) Bratovske bukvice S. Roženkranca, 1678; (*N. c.*) Nebeški cil, 1684; (*N. k.*) Nauk Christjanski, 1688; (*W.*) Krain. Wörterbuch, rokopis v licejski knjižnici ljubljanski, o katerem se misli, da je Kastelčev.

Kr., Kranjsko.

Krelj, Seb. **Krelj** (*Krel*), Postila, 1. izd. 1567 (po Miklošičevih citatih); 2. izd. 1578.

Levst., Fr. **Levstik**, (*Sl. Spr.*) Die slovenische Sprache nach ihren Redetheilen, 1866; (*Cest.*) Cestni zakon in pouk, (prevod), 1873; (*Podk.*) (W. Milesa) Dejanski nauki o kopitnem podkovstvu (prevod), 1874; (*Pril.*) Priloge k poročilom dež. odbora kranjskega iz 1873–1877 (prevod); (*Nauk*) Nauk slov. županom (prevod), 1880; (*Močv.*) Spis, ki ga je poseben navod izdelal o prihodnjem izboljševanju Ljubljanskega močvirja (prevod), 1880; (*Zb. sp.*) Zbrani spisi, I.–IV., 1891–1892; (*M.*) pripiski v Miklošičevem rokopisnem slovarju (prim. str. III.); (*Beč.*) Bečelarstvo, po izkušnjah in besedah retijskega bečelarja Jožefa Oblaka (rokopis); (*Rok.*) Levstikove rokopisne ostaline slovarsko gradivo.

M., **Miklošičevo** slovarsko gradivo; prim. str. I. in VI.

Meg., H. **Megiser**, Dictionarium quatuor linguarum, videlicet Germanicae, Latinae, Illuricae, quae vulgo Sclavonica appellatur, et Italiacae sive Hetruscae, 1. izd. 1592, 2. izd. 1744.

Mik., Fr. **Miklosich**, razna dela, zlasti: (*Lex.*) Lexicon palaeoslovenico-graecolatinum, 1865; (*V. Gr.*) Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen (I. in III. zv. 2. izd., II. in IV. zv. 1. izd.); (*Et.*) Etymologisches Wörterbuch der slav. Sprachen, 1886.

Mur., A. J. **Murko**, Slovensko-nemški in nemško-slovenski ročni besednik, 1832—33; izpiski iz tega slovarja so poglavitni del Miklošičevega slovar. gradiva (prim. p. VI.); tudi sta se med urejevanjem oba dela vedno primerjala.

nk., ta kratica je zelo obširnega pomena in obsega vse knjištvo in posebno vse časopisje novejšje dobe, kolikor ga ni s posebnimi kraticami omenjenega.

Nkol., Narodni koledar Matice Slovenske, 1867—69.

Notr., Notranjsko, juž.-zapad. del Kranjskega.

ogr., ogrsko narečje in knjištvo; ta kratica je pripisana vsem besedam, ki so ali po Cafu med narodom nabrane ali iz knjig po Cafu, Miklošiču, Valjavcu (prim. *Valj. [Rad]*) in Raiču (v Narodnem koledarju Matice Slov. 1. 1868) zapisane; *ogr.-Let.*, M. **Valjavec**, Izgledi slovenskega jezika na Ogrskem (Let. 1874, 1877).

Polj., Poljanska dolina na Gorenjskem.

Raič, B. **Raiča** (*Slov.*) Slovanstvo: Bolgari, 1873, in drugi spisi v Letopisih Slovenske Matice i. dr.

Rib., Ribniška dolina na Dolenjskem.

SlGor., Slovenske Gorice na Štajerskem.

Št., slovenski del Štajerskega.

Štrek., K. **Štrekelj**, Morphologie des Görzer Mittelkarstdialektes, 1887; (*Let.*) Iz besednega zaklada narodnega (v *Let. Mat. Slovenske* 1892); (*LjZv.*) Jezikoslovne mrvice (Ljub. Zvon, 1889); (*Arch.*) Beiträge zur slavischen Fremdwörterkunde (Archiv für slav. Philologie, XII., XIV.).

Tolm., Tolminski okraj na Goriškem.

V.-Cig., Ta kratica stoji poleg izrazov vzetih iz **Cigalejevega** slovarja, ki imajo tam pripisano črko *V.*, kar znači, da so iz **Vodnikovega** slovarja (rokopisa) vzete.

Valj. (Rad), M. **Valjavec**, Prinos k naglasu u (novo) slovenskom jeziku, Rad jugoslavenske akademije, knj. 43 i. nasl.; (*Vest.*) Narodne priče, navade, stare vere, (Vestnik, 1873—4).

Vrt., Vrtec, čas. za slov. mlad., izh. od l. 1871; porabljeni so izpiski iz prvih 12 letnikov.

vzhŠt., vzhod. del slov. Štajerskega, kar ga je od Maribora na vzhodno stran.

Z., J. Zalokarjev slov.-nemški slovar, rokopis; prim. str. I. in VI.

Items in Pleteršnik's Dictionary Marked as German Loanwords

Summary

The article deals with the items in Maks Pleteršnik's Slovenian-German dictionary (1894–1895, transliterated electronic version 2006) marked as German loanwords. These words represent only one percent of the dictionary's lexical content (1,053 of 102,522 headwords), which demonstrates Pleteršnik's linguistic sense for Slovenian. The article presents the findings of later 20th-century research on the etymology of the German loanwords marked by Pleteršnik, and the extent to which Pleteršnik was correct or incorrect. Studies by Hildegard Striedter-Temps, France Bezljaj, Metka Furlan, and Marko Snoj are taken into account. With the help of rules for phonetic substitution in borrowing from German into Slovenian and a semantic comparison of the German model and the Slovenian loanword, these studies are supplemented in certain places. It has been established, for example, that the Bavarian labialization of a to o was not always taken into account. Further study should be made of 6% of the words marked by Pleteršnik as German loanwords; however, this surpasses the scope of this article. The key findings of the present study are the following: Pleteršnik was correct with 47% of the words studied, he was slightly inaccurate with 21% of the words, 16% of the words should be supplemented (this includes the 6% that requires further investigation), and he was completely wrong concerning the origin of only 16% of the words that are marked as German loanwords but are in fact of Slovenian origin or were borrowed from other languages. It can be concluded that Pleteršnik made an important contribution to Slovenian etymology with regard to Germanisms.